

TRANSLATION AND PHRASEOLOGY: A SYMBIOTIC MODEL

Simona Ioana Leonti
Ph.D, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași

*Abstract: Phraseological units are at the core of any language. Users resort to them because they are ready-made blocks –learned and reproduced as a whole– that can express thoughts, ideas and feelings in a concise and expressive manner. Fixed form, semantic stability and idiomaticity are their main linguistic traits. Translation and Phraseology have been closely interlinked, given the symbiotic nature of their evolution: idiomatic structures tend to appear more in literary works, which leads translation theorists to focus more on how to properly translate such structures. The aim of the current paper is to provide a synoptic framework of the main theories concerning translation, followed by a contrastive analysis regarding the manner in which the described strategies are applied in literary translation, i.e., the Romanian translation of Camilo José Cela's novel, *La colmena*.*

Keywords: translation strategies, phraseological discourse, Camilo José Cela, contrastive studies.

Formularea unei teorii unitare și coerente a traducerii este un demers anevoios, mai ales dacă se iau în calcul diversitatea perspectivelor abordate până la momentul actual, complexitatea actului de traducere și numeroase alte variabile care influențează opțiunea finală a traducătorului: destinatar, scop, context, canal, cod etc.

La fel ca în cazul oricărui domeniu de studiu emergent, se observă o marcată diversitate terminologică. Prima denumire avansată este *știința traducerii* (eng. *science of translation*), pe care o răspândește Nida, publicând, în 1964, *Toward a Science of Translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. James S. Holmes critică folosirea termenului de *știință* pentru noua disciplină, argumentând că nu se ajunsese încă la nivelul de precizie și formalizare a materiei studiate care să justifice acest uz. Sintagma *studii traductologice* (eng. *translation studies*), pe care acesta o propune în 1972 (*The Name and Nature of Translation Studies*), este concurată de denumirea de *traductologie* (eng. *translatology*), folosită în 1973 de către Brian Harris în articolul *La traductologie, la traduction naturelle, la traduction automatique et la sémantique*. Subsumată atât studiilor literare cât și lingvisticii, știința/teoria traducerii se ocupă cu studiul problemelor ridicate de producerea și descrierea traducerilor ¹.

Și în privința definițiilor propuse există varietate de opinii. Traducerea este văzută ca „reproducere, în limba-țintă², a mesajului din limba-sursă, prin intermediul echivalentului celui mai apropiat și mai natural, mai întâi în ceea ce privește sensul, iar apoi în ceea ce privește stilul”³ sau ca „încercare de a înlocui un mesaj sau enunț scris într-o limbă prin același mesaj sau enunț [formulat] în altă limbă”⁴. Deși cea de-a doua definiție insistă pe

¹ André Lefevère, *apud* Rodica Dimitriu, *Theories and Practice of Translation*, Cursus, Iași, Institutul European, 2002, p. 11.

² Prezentul articol face uz, alternativ, de denumirile *limbă-țintă* și *limbă-sursă* și abrevierile consacrate, *LS* și *LȚ*.

³ Eugene A. Nida, Charles R. Taber, *The Theory and Practice of Translation*, Leiden, Brill, 1982 [1969], p. 12; –tr. n., „translating consists in reproducing in the receptor language the closest natural equivalent of the source language message, first in terms of meaning and secondly in terms of style”.

⁴ Peter Newmark, *Approaches to Translation*, Vol. 1, Oxford: Pergamon Press, 1981, p. 7; –tr. n., „a craft consisting in the attempt to replace a written message and/or statement in one language by the same message and/or statement in another language”.

noțiunea de identitate în ceea ce privește relația dintre cele două texte, Newmark nuanțează, afirmând că orice traducere implică pierderi semantice ce se manifestă prin supratraducere sau subtraducere.

În ceea ce privește posibilitatea sau imposibilitatea traducerii, răspunsul la care au ajuns majoritatea lingviștilor și traductologilor constă în relativizarea celor două opțiuni, și anume acceptarea ideii că o traducere „ideală”, perfectă, este un deziderat utopic, o realitate de neatins, traducerea fiind mai degrabă un substitut al textului inițial, o re-prezentare, o „copie imperfectă” în care este inevitabilă existența unui „rest” netraductibil. Depășirea abordării polarizante a acestui subiect a venit odată cu teoriile funcționaliste ale lui Eugene Nida, mai precis odată cu modelul echivalenței dinamice (*funcționale*), care presupune îndreptarea atenției către scopul traducerii, accentuând nevoia de a obține, în cultura receptoare, prin textul tradus, același efect produs de textul inițial în cultura sursă.

Una din principalele sarcini ale teoriei traductologice, în cuvintele lui J. C. Catford, este aceea de a defini natura și condițiile echivalenței. Pornind de la diferite abordări filosofice ale relației dintre limbaj și realitate, s-au succedat în teoria, practica și critica traducerii o serie de curente care au considerat echivalența drept o condiție necesară pentru traducere, subliniind utilitatea sa pedagogică (ideile bazate pe filosofia lui Platon, Aristotel, Biblie, Eugene Nida, curentele lingvistice și pragmatice, Gideon Toury, Anthony Pym). Alți cercetători (Mary Snell-Hornby, J. Holz-Mănttări, funcționaliștii) au considerat-o un concept irelevant și ambiguu, ajungând chiar să o declare imposibilă (Derrida, deconstructivismul). Din această perspectivă, s-a încercat găsirea unor termeni mai potriviți pentru a face referire la relația dintre textul-sursă (TS) și textul-țintă (TT): analogie, invarianță, congruență, convergență, adecvare ⁵ a textului-țintă la *skoposul* traducerii, similaritate optimă / relevantă (A. Chesterman). Mona Baker susține că echivalența este un concept folosit nu pentru conținutul teoretic, ci din comoditate, deoarece majoritatea traducătorilor îl găsesc familiar ⁶.

Astfel, în plan lingvistic, echivalența reprezintă relația de identitate dintre două unități de sens din limbi diferite, care au (aproximativ) aceeași denotație și aceeași conotație. Din punct de vedere traductiv, constă în redarea unei unități de traducere ⁷ din limba-sursă printr-o unitate din limba-țintă, care, deși diferită structural și lexemic, corespunde aceleiași realități. Reluând clasică dihotomie între traducerea literală (eng. *word-for-word translation*) și traducerea liberă (eng. *meaning for meaning*), Roger T. Bell subliniază dificultatea sarcinii traducătorului: alegerea primei căi duce la criticarea „urâteniei” textului tradus, a aplecării prea îndeaproape asupra sensului și neglijării laturii formale; în caz contrar, o traducere prea „frumoasă” va fi criticată pentru îndepărtarea de sensul primar al originalului și trădarea intenției autorului. Bell distinge între echivalența formală (păstrarea conținutului semantic al textului, indiferent de context) și echivalența funcțională (păstrarea valorii comunicative pe care o dă contextul, în dauna sensului semantic independent de context), subliniind ca factor decisiv necesitatea traducerii de a fi în acord cu *scopul* originalului ⁸.

J. C. Catford abordează echivalența dintr-o perspectivă strict lingvistică, considerând-o un concept-cheie. Distinge între corespondența formală (eng. *formal correspondence*) și echivalența textuală (eng. *textual equivalence*), legându-le de categoriile saussuriene de „langue”, respectiv „parole”. Există corespondență formală atunci

⁵ Eng. *Apropriateness*, –tr. n.

⁶ Mona Baker, *Routledge encyclopedia of translation studies*, Routledge, ediția a II-a, 2009, p. 96 et seq, s.v. equivalence;

⁷ Eng. *translation unit*, ce depășește deseori nivelul cuvântului; în cazul traducerii conținutului idiomatic, unitatea minimală a actului traductiv este frazeologismul.

⁸ Roger T. Bell, *Translation and translating*, Vol. 56, Londra, Longman, 1991, p. 6-9.

când o categorie din LT are aceeași poziție în sistemul ei lingvistic precum cea din sistemul lingvistic al LS. Traducând propoziție cu propoziție, prin corespondență formală, se obține echivalență textuală. În caz contrar, echivalența textuală este obținută printr-un transfer de nivel (eng. *unit shift*): o unitate a textului-sursă (morfem, cuvânt, locuțiune, frază, propoziție, paragraf) este tradusă printr-o unitate de un alt nivel în textul-țintă.

În acest sens, traducerea nu reprezintă pentru Catford un transfer al semnificațiilor, ci înlocuirea unui înțeles din textul-sursă cu un înțeles propriu textului-țintă care funcționează în același mod în situația lingvistică prezentată. Prin urmare, Catford propune o echivalență funcțională, concepută ca echivalență a funcțiilor comunicative ale TS și TT⁹.

Tot din perspectiva binomului *langue / parole*, și în continuarea ideilor lui Dobrovolskij, Carmen Mellado Blanco vorbește despre *e c h i v a l e n ț a s i s t e m i c ă*, situată în planul lingvisticii contrastive și abordată de lingviști, lexicologi, frazeologi (raporturile se stabilesc între unități ale limbii ca sistem abstract, între *potențialități*) și *e c h i v a l e n ț a t e x t u a l ă*, care depinde de context, co-text și coordonate deictice (în care sunt contrapuse două segmente concrete de text, raporturile se stabilesc între unități *in praesentia*). Parcursul traducerii a fost definit în termeni de dualitate de la începuturi; cu excepția textelor sacre, autorii clasici recomandau pătrunderea sensului, în defavoarea păstrării formei: *rem tene, verba sequuntur*¹⁰. Friedrich Schleiermacher identifică două moduri de a traduce, în celebra conferință susținută în 1913 la Academia Regală de Științe din Berlin: „[traducătorul trebuie] să traducă în așa fel încât fie să redea în versiunea sa *străinătatea* textului original, fie să-l *naturalizeze*, asimilându-l culturii-țintă”¹¹. Cu alte cuvinte, a-l aduce pe cititor mai aproape de autor, menținând elementele ce pot pune dificultăți și obligând cititorul să și le însușească (traducere *e x o c e n t r i c ă*), sau a-l aduce pe autorul discursului original spre cititor, manipulând textul pentru a-l face mai accesibil cititorului (traducere *e t n o c e n t r i c ă*).

Lawrence Venuti, care vede traducerea ca înlocuire forțată a diferențelor lingvistice și culturale ale unui text străin cu un text inteligibil cititorului din limba-țintă, susține totuși că aceasta trebuie să recreeze contextul cultural, social și politic al originalului. Favorizează, deci, *e x o t i z a r e a*, proces în care intenția declarată a traducătorului este de a menține autenticitatea și exotismul originalului, așa încât cititorul să poată observa „alteritatea”. *D o m e s t i c i r e a* sau plierea pe componenta autohtonă elimină în mod violent valorile și normele culturale prin crearea unui text care lasă impresia că a fost scris în limba-țintă¹².

Dezideratul traducerii este, deci, găsirea echivalentului celui mai apropiat și mai natural: „apropierea” constând în similaritatea –tinzând către identitate– semantică, expresivă, funcțională etc., toate acestea respectând tiparele proprii limbii-țintă, formularea „naturală” a vorbitorului nativ. Prin urmare, se dorește păstrarea autenticității textului sursă, dar și transpunerea semnificatului inițial fără a lăsa impresia că textul a fost tradus. În acest sens, actul traductiv urmărește să refacă echilibrul dintre traducere și textul original, dintre limba-sursă (LS) și limba-țintă (LT), echilibru distrus inițial de atacul interpretativ și apropierea traducătorului:

The final stage or moment in the process of translation is that which I have called „compensation” or „restitution”. The translation restores the equilibrium between itself and the original, between source-language and receptor-language which had been disrupted by the translator’s interpretative attack and

⁹ Rodica Dimitriu, *op.cit.*, *passim*.

¹⁰ Maximă latină atribuită lui Cato cel Bătrân: „stăpânește materia, cuvintele vor veni de la sine”.

¹¹ Friedrich Schleiermacher, Daniel Ernst, *Des différentes méthodes du traduire*, traducere din limba germană de Antoine Berman și Christian Berner, Ed. du Seuil, Paris, 1999, *apud* Magda Jeanrenaud, *op. cit.*, p. 359.

¹² Lawrence Venuti, *The translator's invisibility: A history of translation*, New York, Routledge, 1995.

appropriation. The paradigm of translation stays incomplete until reciprocity has been achieved, until the original has regained as much as it has lost ¹³.

Valentín García Yebra adaugă cunoscutului principiu al fidelității pe acela al adecvării, într-un model tripartit ce afirmă că regula de aur a oricărei traduceri constă în „a spune tot” ceea ce spune originalul, „a nu spune nimic” din ce nu spune originalul și, mai ales, a face aceasta „cu toată naturalețea și corectitudinea” pe care le permite limba în care se traduce ¹⁴.

În terminologia specifică teoriei skoposului, elaborată de Reiss și Vermeer (1984), textul-țintă este, pentru cultura în care apare, imaginea unei „oferte de informații” ce necesită o reactualizare constantă. Depinzând în mare măsură de contextul sociocultural și de competențele lingvistice, culturale, hermeneutice și semiotice ale traducătorului, există posibilitatea ca o traducere să devină perimată și să nu mai rezoneze în mod autentic cu publicul și cultura-țintă, moment care reclamă realizarea unei alte traduceri, mai fidelă față de original și mai adecvată noului context. Însă dilema rezumată de dictonul *traduttore, traditore* rămâne; imposibilitatea de a concilia himera identității cu obiectivul mai practic al unei echivalențe presupuse plasează traducătorul într-o poziție ingrată, în care efortul este, dintru început, ratat.

Reiss și Vermeer răstoarnă modelele tradiționale care postulau unicitatea și primordialitatea originalului și propun drept unic principiu normativ ideea că orice traducere este condiționată de scopul acesteia ¹⁵. Se trece, deci, de la echivalență lingvistică la adecvare funcțională. Pentru ei, traducerea este, prin definiție, interculturală; o acțiune umană care are ca rezultat un text (sau *translatum*) capabil să funcționeze într-o manieră adecvată în contexte lingvistice specifice. O bună traducere trebuie să aibă, conform celor doi cercetători, coerență internă, adică să fie organizată conform unei logici intratextuale, dar și coerență în raport cu sursa sau intertextuală, în sensul fidelității față de original. Perspectiva lor este fundamentată pe convingerea că, în fapt, nici nu se poate vorbi de existența unui text-sursă unic, ci de „un număr finit de interpretări posibile într-un număr, de asemenea finit, de situații”¹⁶.

Dependența sensului de contextul specific în care este inserată unitatea de traducere ¹⁷ poate fi cel mai bine observată în cazul nivelului frazeologic al limbii, nivel care manifestă cea mai mare rezistență la transfer. Unitățile frazeologice, elemente minimale caracterizate prin fixare formală, specializare semantică și idiomatitate, sunt abordate diferențiat în practica traducerii, constituind o adevărată „piatră de încercare” pentru traducători. În acest sens, echivalentul cel mai apropiat și mai natural îl constituie, de cele mai multe ori, un alt frazeologism, care să vizeze atât identitatea semantică, cât și de efect. Însă deseori soluția la care se ajunge este una de compromis, deoarece limba-sursă și limba-țintă își structurează diferit materia semantică. Astfel, pentru a ilustra provocările impuse de traducerea nivelului idiomat, vom urmări felul în care sunt soluționate dificultățile întâlnite în transpunerea în limba română a câtorva dintre unitățile frazeologice prezente în romanul

¹³ Pentru cunoscutul filosof al traducerii, traducerea este un proces în patru etape: încredere, agresiune, incorporare și compensare; George Steiner, *After Babel: Aspects of language and translation*, Oxford, Oxford University Press, 1975, p. 415.

¹⁴ Valentín García Yebra, *Teoría y práctica de la traducción*, ed. Gredos, Madrid, ediția a II-a, 1989 [1982], p. 43.

¹⁵ Mona Baker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 1998, p. 236 et seq.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Înțelesă în sensul unui grup sau al unei îmbinări de cuvinte care trebuie traduse în bloc, deoarece alcătuiesc o unitate semantică.

lui Camilo José Cela, *La Colmena*, publicat în 1951 la Emecé editores în Buenos Aires (cenzura a împiedicat publicarea romanului în Spania până în 1955). Traducerea în limba română, intitulată *Stupul* și realizată de Ioana Zlotescu - Cioranu, se publică în 1967 la București.

Cele trei instanțe de traducere a unităților frazeologice sunt prezentate contrastiv (insistând doar pe diferențe, nu și pe asemănările dintre structurile analizate), pentru a facilita desprinderea nuanțelor semantice:

(A) Sp. ¡Yo no tengo pelos en la lengua! Rom. Că doar nu mi-o fi înțepenit limba în gură!

DFDEA definește expresia verbală *no tener pelos en la lengua* prin „a spune ce gândești fără ezitare”, „a spune [ceva] pe șleau”. **DEL** consemnează, cu același sens, expresia *a i-o spune verde-n față*, adică „de-a dreptul, fără ocolișuri”, construcție ce constituie o bună alternativă de traducere, menținând același nivel de idiomaticitate între original și textul din cultura-țintă. Se folosește *tehnica liberă a discursului* (Coșeriu) pentru transpunerea unui frazeologism, cu inevitabile pierderi de expresivitate. Enunțul exclamativ „Că doar nu mi-o fi înțepenit limba în gură!” face referire la abilitatea de a vorbi a personajului doña Rosa, dar nu insistă pe intenționalitatea vorbirii ca act de revoltă; prin urmare, sensul manifestat în context este de auto-consolare mai mult decât de avertisment. În afara reluării substantivului „lengua”/„limbă”, nu există corespondențe morfo-sintactice, iar la nivel pragmatic efectul este parțial pierdut prin ambiguitatea formulării. Din punct de vedere al metodei de traducere, se folosește *echivalența dinamică*: unitatea frazeologică este tradusă prin parafrază, cu accent pe reproducerea efectului, mai degrabă decât a conținutului semantic.

(B) Sp. tener cautela

Rom. să-ți bagi mințile în cap

Aici întâlnim cazul contrar, în care nu se poate vorbi despre un frazeologism, ci despre o cologație. Nu întâlnim fixare semantică, ci doar specializare, substantivul *cautela* („precauție, grijă”) dezvoltând o anumită preferință sau, în cuvintele lui Coșeriu, „solidaritate lexicală” față de verbul *tener*, pe care îl actualizează preferențial, fără să se manifeste și acea împietrire a formei tipică expresiilor și locuțiunilor. În acest sens, observăm că substantivul în cauză poate apărea și lângă verbe precum *manifestar* („a manifesta”) sau locuțiuni precum *dar muestra de* („a da dovadă de”). O structură a tehnicii libere a discursului este înlocuită cu o construcție idiomatice. Se manifestă în traducere tendința –adesea involuntară– de îmbogățire a nivelului lexical și semantic prin transpunerea idiomatice a unor fragmente de discurs liber format. Acest imbold de perfecționare a originalului, exacerbat, duce la supratraducere, dar poate fi și o influență a abordărilor pragmatice (compensare, explicitare). Schimbarea nivelului idiomatice sau a registrului sunt decizii care pot altera într-o manieră covârșitoare gradul de fidelitate al ansamblului. Expresia din traducere, *a-și băga mințile în cap*, aparține lexicului informal. Nu există corespondență semantică din punctul de vedere al elementelor componente, doar prin prisma înțelesului integral. Registrul grav și solemn în care este formulat avertismentul din textul-sursă capătă, în textul-țintă, nuanțe colocviale mai pronunțate datorită mai marii frecvențe în uz a versiunii traduse.

(C) Sp. *A robar a sierra Morena!*

Rom. Să se ducă să jefuiască în Sierra Morena!

Enunțul exclamativ *¡a robar a Sierra Morena!* este folosit atunci când cineva realizează că este prost și că altcineva încearcă să-l înșele la preț, luând mai mult decât se cuvine. **DFE** notează utilizarea sintagmei pentru a arăta dezacordul față de un preț exagerat. Deoarece nu este perceput ca frazeologism de către traducătoare (nefiind inclus în niciunul dintre

dictionarele frazeologice bilingve disponibile pe piața românească), fragmentul este tradus literal, ceea ce nu are sens (dincolo de semnificația imediată a exclamației) pentru cititorul din cultura-țintă. În orice caz, sensul actualizat, chiar dacă nu exprimă un nonsens prin traducerea literală a textului-sursă, nu reușește să transmită informații esențiale, spre exemplu motivația alegerii acestei locații în particular. O explicație pentru specificitatea toponimului prezent în construcție găsim în **DDFH**: situată în Andaluzia, zona muntoasă care poartă numele de Sierra Morena a fost între secolele al XVII-lea și al XVIII-lea refugiu și ascunziș pentru hoții ce prădau la drumul mare pe toți cei ce se încumetau să treacă prin împrejurimi. Textul-țintă apelează la o transpunere literală a înșiruirii de lexeme din original, care, luate împreună, nu formează un înțeles compozit, asemenea corespondentelor lor spaniole. Traducerea nu ar avea cum să evoce aceeași imagine, fără să recurgă la explicitare și la expansiune. Aceasta ar presupune schimbări în organizarea materialului textual, căci complinirile explicative ar trebui plasate în note de subsol, modificare ce poate altera caracterul unitar al lucrării. La nivel pragmatic, efectul obținut în original nu se menține pentru cititorii din cultura-țintă, deoarece traducerea nu insistă asupra aspectelor figurate. Astfel, între textul-sursă și textul-țintă se stabilește o relație de pseudoechivalență.

Din exemplele prezentate *supra* observăm că diversitatea situațiilor de traducere, particularitățile lingvistice suscitade de fiecare pereche de limbi în parte și o serie de variabile precum segmentarea realității în lexic, gradul de acoperire semantică, distanța dintre expresie și intenție particularizează fiecare act comunicativ. Reducerea la modele abstracte are rol pedagogic, facilitând gruparea, analiza și extragerea concluziilor.

Situațiile descrise exemplifică felul în care se rezolvă în traducerea în limba română a romanului celian dilemele suscitade de transpunerea unei structuri idiomatiche: fie prin adaptare și parafrazare (ceea ce duce deseori la sărăcirea textului), printr-o structură idiomatică echivalentă sau asemănătoare (situată în același loc în economia romanului sau inserată ulterior, prin *compensare*) sau prin calchiere (dacă sensul idiomatic al unității frazeologice nu a fost perceput, calchiera dă naștere unor structuri desprinse de context, neclare, lipsite de logică). Astfel, traducătorul are dificila sarcină de a produce un nou text care să reflecte actualizarea semantică contextuală a unității inițiale, implicaturile, funcția pragmatică și textuală globală.

BIBLIOGRAPHY

- a. Surse primare:
 - CELA, CAMILO JOSÉ, *La colmena*, Madrid/Barcelona, Alfaguara, 1971 [prima ediție în 1950]
 - CELA, CAMILO JOSÉ, *Stupul*, traducere și prefață de Ioana Zlotescu – Cioranu, București, Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii”, 1967.
- b. Surse secundare:
 - BAKER, Mona (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, New York, Routledge, 2005.
 - BELL, Roger T., *Translation and translating*, Vol. 56, Londra, Longman, 1991.
 - CORPAS PASTOR, Gloria, *Manual de fraseología española*, Editorial Gredos, Madrid, 1996.
 - COȘERIU, Eugeniu, *Lecții de lingvistică generală*, București, Editura ARC, 2000.
 - COWIE, Anthony Paul, ed. *Phraseology: Theory, analysis, and applications*, OUP Oxford, 1998.
 - DIMITRIU, Rodica, *Theories and Practice of Translation*, Cursus, Iași, Institutul European, 2002.
 - GARCÍA YEBRA, Valentín, *Teoría y práctica de la traducción*, Madrid, Editorial Gredos, Biblioteca Románica Hispánica, 1982.

- JEANRENAUD, Magda, *Universaliile traducerii. Studii de traductologie*, Iași, Editura Polirom, 2006.
- LUNGU-BADEA, Georgiana, *Teoria culturilor, teoria traducerii*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004.
- LUNGU-BADEA, Georgiana, Georgeta Ciobanu, Cristina Hetriuc, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, didactica și practica traducerii*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2008.
- LUPU, Coman (ed.), *Traductologie: teorie și analiză*, București, Editura Universității din București, 2012.
- NEWMARK, Peter, *Approaches to Translation*, Vol. 1, Oxford: Pergamon Press, 1981.
- NIDA, Eugene A., TABER, Charles R., *The Theory and Practice of Translation*, Leiden, Brill, 1982 [1969].
- STEINER, George, *After Babel: Aspects of language and translation*, Oxford, Oxford University Press, 1975.
- VENUTI, Lawrence, *The translator's invisibility: A history of translation*, New York, Routledge, 1995.
- ZULUAGA, Alberto, *Introducción al estudio de las expresiones fijas*, Vol. 10, Peter Lang Publishing, 1980.

SIGLE

- DDFH** = BUITRAGO, Alberto, *Diccionario de dichos y frases hechas*, Madrid, Espasa Calpe, 2000.
- DFE** = CANTERA ORTIZ de URBINA, Jesús, Pedro GOMIS BLANCO, *Diccionario de fraseología española. Locuciones, idiotismos, modismos y frases hechas en español*, Madrid, Abada Editores, 2007.
- DFDEA** = SECO, Manuel, Olimpia ANDRÉS, Gabino RAMOS, *Diccionario fraseológico documentado del español actual*, Madrid, Santillana Educación, 2004.
- DEL** = COMȘULEA, Elena, Sabina TEIUȘ, Valentina ȘERBAN, *Dicționar de expresii și locuțiuni*, Știința, 1998.